

УДК 911:371.3 + 528.9

О.О. Жемеров, А.М. Байназаров

Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна

НОВИЙ АТЛАС ГЕОГРАФІЇ МАТЕРИКІВ І ОКЕАНІВ ДЛЯ 7 КЛАСУ

Вступ, вихідні передумови. Вивчення курсу «Географія материків і океанів» неможливе без змістовного географічного атласу – зібрання карт, які є не тільки важливою ілюстрацією до тем, що вивчаються, але й самостійним джерелом знань для учнів. Відомо, що географічний атлас у 7 класі широко використовується для укладання комплексних характеристик окремих явищ, об'єктів, територій. Так, діючою програмою з географії материків і океанів передбачені такі обов'язкові практичні роботи: складання комплексної порівняльної характеристики двох океанів (за вибором); складання порівняльної характеристики двох природних зон Африки (за вибором); складання комплексної характеристики однієї з річок Північної Америки (за типовим планом) та ін. [1]. У попередні роки за картами атласу семикласники мали описувати різні незнайомі території - певний острів, область материка, країну і т. ін.

Така «методична» увага до атласу материків і океанів не могла не сприяти появі чудових картографічних творів для учнів 7 класу в Україні [4, 6], а також в Росії [5] та Білорусі, де діють майже ідентичні шкільні програми з географії. Але вдосконалення атласів – неперервний процес, і з'являються принципово нові картографічні посібники (атласи) для шкіл. Один із таких атласів розроблений авторами цієї статті і надрукований у 2007 р. видавництвом «Ранок» [7].

Мета даної статті – висвітлення особливостей структури і змісту нового атласу материків і океанів для 7 класу загальноосвітніх шкіл України.

Виклад основного матеріалу. Новий атлас материків і океанів (надалі - Атлас) є відносно невеликим за обсягом – лише 26 сторінок, що значно менше, ніж обсяг атласів видавництва ЗАТ «Інститут передових технологій» [4] та ДНВП «Картографія» [6]. Втім, Атлас містить значну кількість карт – 8 карт світу, 30

карт окремих материків, 20 карт окремих океанів, а також 17 інших карт або їх фрагментів. Загальна кількість карт майже у 1,5 рази більша, ніж у названих атласах. Це пояснюється тим, що в Атласі переважають карти дрібних масштабів.

Головна особливість Атласу – розміщення карт і усієї інформації про певний океан чи материк на двох сторінках, тобто на розвороті. Так, Тихий океан представлений на с.4-5 Атласу, Атлантичний – на с.6-7, Індійський – на с.8-9. Наступний розворот займають полярні області Землі – Північний Льодовитий океан (с.10) та Антарктида (с.11). Далі на розворотах представлені материки: Африка (с.12-13), Австралія (с.14-15), Південна Америка (с.16-17), Північна Америка (с.18-19), Євразія (с.20-21). Таке розміщення карт є дуже зручним для учнів, які мають складати комплексні характеристики окремої території (акваторії). Не треба зайвий раз листати атлас або перевертати його зліва направо і навпаки (майже всі атласи мають карти, орієнтовані і горизонтально, і вертикально, що дуже незручно при співставленні цих карт). Спробу розмістити карти одного материка на розвороті зроблено раніше [5], але набір цих карт не витримує критики (клімат, наприклад, подається на трьох картах, у той час як карти ґрунтів і тектонічної карти материка немає зовсім).

Кожен материк і кожен океан представлений в Атласі п'ятьма картами.

Інформацію про океан дають карти: 1) фізична (зображені глибини, теплі й холодні течії, моря, затоки, острови тощо); 2) температури поверхневих вод; 3) солоності поверхневих вод; 4) будови дна океану; 5) освоєння океану.

Карти будови дна океанів вперше пропонуються учням і відіграють ту ж саму роль, що і карти будови земної кори в межах материків. Такі карти укладені на основі літературних джерел і за морфологічними ознаками рельєфу дна. Тектонічні області океанів зображено різними кольорами; у складі цих областей шельф, материковий схил, улоговини середземних морів, острівні дуги, глибоководні жолоби, океанічні улоговини, серединно-океанічні (рифтові) хребти, океанічні гори і підняття; зображені також рифтові долини і розломи.

На картах освоєння океанів є інформація про родовища корисних копалин, включаючи поля залізомарганцевих конкрецій; промисел морського звіра (без

деталізації), риби (лосось, оселедець, сардина, скумбрія, тріска, тунець), інших біоресурсів (краби, креветки, лангусти, устриці, перли). Зображені найважливіші порти і головні морські шляхи. Виділені ареали найбільшого забруднення океанів.

Як було зазначено, на розвороті (с.4-5) подана вся інформація про Тихий океан. Крім названих п'яти карт, тут є цифрові дані про рекорди Тихого океану та Океанії (найбільше море, найвищі хвилі, найбільший атол тощо), 8 фотографій – візитних карток об'єктів Всесвітньої спадщини ЮНЕСКО (кам'яні ідоли на острові Пасхи; підводний світ біля острова Кокос, вулканічний потік лави на Гавайських островах і т. ін.). Аналогічно представлена інформація про інші океани Землі.

Інформацію про кожен материк дають карти: 1) фізична (нанесено рельєф, вулкани, гідрографію, родовища корисних копалин, міста, прибережні течії тощо); 2) будови земної кори (платформи, щити, області складчастості від байкальської до альпійської, розломи); 3) клімату (річна кількість опадів, січневі й липневі ізотерми, екстремальні температури, напрямки вітрів); 4) ґрунтів; 5) природних зон (із нанесенням меж кліматичних поясів та найважливіших природоохоронних територій).

Так, на сторінках 12-13 (розворот) подано інформацію про Африку. Крім зазначених п'яти карт, тут є 7 кліматичних діаграм (усі типи клімату Африки), 7 фотоілюстрацій (об'єкти ЮНЕСКО – руїни Карфагена, водоспад Вікторія, піраміда і сфінкс у Єгипті, а також типові представники флори і фауни Африки). Подано інформацію про рекорди Африки, наприклад: найвищий водоспад – Тугела (933 м), мінімальна температура - -23,9°C (Марокко), найбільше водосховище – Насер на р. Ніл (площа 5120 кв. км), найбільша за населенням країна – Нігерія (128,77 млн осіб) і т. ін. Оновлено зміст деяких карт. Наприклад, на фізичній карті вперше показано діючі вулкани на нагір'ї Тібесті, в озері Туркана, уздовж Великих Африканських розломів.

Дещо відрізняються від інших карти Антарктиди: 1) фізична (фактично – льодова поверхня з позначками висот, назвами льодовиків, назвами наукових

станцій тощо); 2) будови земної кори (щити, області каледонської і альпійської складчастості, крайові прогини тощо); 3) підлідного рельєфу (із зображенням гір і рівнин); 4) товщини льодового покриву; 5) клімату.

Особливістю Атласу є широке використання кольорових фотографій. Незважаючи на обмежений обсяг Атласу, їх понад 70. Після ретельного відбору перевага надавалася об'єктам Всесвітньої спадщини ЮНЕСКО, а також таким об'єктам, які дуже рідко зображуються у підручниках чи в атласах з географії. Таким чином, на сторінках Атласу можна побачити унікальні об'єкти природи (вулкани Камчатки, печеру Мамонтову-Флінт, водоспади Ігуасу і Вікторія, останець Улуру, цинги Мадагаскару, Великий каньон та ін.), видатні архітектурні споруди (Акрополь, Колізей, Тадж-Махал, Теотіуакан, Карфаген, Великий Китайський мур тощо), панорами відомих міст (Ріо-де-Жанейро, Нью-Йорк, Сідней, Каїр, Сінгапур, Київ, Москва і т. ін.) або інші об'єкти (станцію Академік Вернадський, оазис в Сахарі, геогліфи в пустелі Наска тощо).

Особлива увага надавалася підбору необхідної кількості кліматичних діаграм. В Атласі їх 40 (дані реальних метеостанцій), тобто проілюстрований кожен із типів клімату Землі, причому спочатку (при вивченні материків Південної півкулі) даються кліматограми кожної їх кліматичної області. Це дозволить організувати повноцінну роботу школярів при вивченні клімату, а також при складанні комплексних географічних характеристик.

Серед карт світу в Атласі представлені: годинні пояси, будова земної кори (з літосферними плитами, вулканами, осередками землетрусів тощо), кліматичні пояси та області світу, природні зони світу, густина населення, раси та народи світу, політичні карти світу та Європи, а також карта визначних географічних об'єктів, явищ та рекордів Землі.

Перша сторінка Атласу за допомогою 16 карт та їх фрагментів ілюструє тему «Класифікація карт (за охопленням території, за змістом, за призначенням)».

Висновки і перспективи подальших досліджень. Атлас використовувався у школах упродовж минулого навчального року і одержав переважно схвальні відгуки вчителів географії. На початку 2008 р. Атлас одержав Гриф Міністерства

освіти і науки України і зараз доопрацьовується авторами. У перспективі планується створити електронний варіант атласу материків і океанів із включенням сюди методичних рекомендацій, фотоілюстрацій, тестових завдань тощо. Досвід видання подібних посібників Україна вже має [2, 3]. Електронний атлас передбачається розробити за широкої участі студентів-географів кафедри фізичної географії та картографії ХНУ.

Література:

1. Географія. 6-10 кл. Економіка. 11 кл.: Програми для загальноосвітніх навч. закладів. – К.: Перун, 2006. – 90 с.
2. Барладин А.В. Новое поколение электронных географических атласов и карт с интерактивными функциями // Проблемы непрерывной географической освіти і картографії: Зб. наук. праць. - К.: Інститут передових технологій. – 2007. – Вип..7. - С.25-31.
3. Барладін О.В., Ісаєв Д.В., Бусол І.В. Електронні навчальні атласи як джерело інформації у науково-пошуковій роботі учнів і студентів // Проблемы непрерывной географической освіти і картографії: Зб. наук. праць. - К.: Інститут передових технологій. – 2006. – Вип..6. - С.25-29.
4. Географія материків та океанів : Атлас для 7 класу / Ред.. Д.В. Ісаєв, М.Г. Онищенко, С.П. Сидоренко. – К.: Інститут передових технологій, 2000. – 42 с.
5. Атлас. Материки, океаны,, народы, страны: 7 класс. – М.: АСТ-Пресс, 2006. – 40 с.
6. Географія материків і океанів. Атлас : 7 клас / Упоряд. О.Я. Скуратович, Н.О. Чанцева; пров. ред. Н.О. Крижова. – К.: ДНВП “Картографія”, 2007. – 49 с.
7. Географія материків і океанів. 7 клас: Атлас / Автори-упорядники А.М. Байназаров, О.О. Жемеров. – Харків: Ранок, 2007. – 26 с.